

PIOTR MUCHOWSKI

Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna

ROZPOZNAĆ ZNAKI: ESSEŃSKA KONCEPCJA CZASU

Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym są świadectwem myśli teologicznej esseńczyków, jednej z największych żydowskich społeczności religijnych czasów Jezusa, współczesnej faryzeuszom i saduceuszom. Wedle Flawiusza, esseńczycy byli najpobożniejszymi z Żydów, a liczebnością dorównywali faryzeuszom. Z zachowanych źródeł historycznych wynika, że społeczność ta istniała od mniej więcej połowy II wieku p.n.e. do I powstania przeciw Rzymianom (66-73/4 n.e.). Niektórzy przypuszczają jednak, że przetrwała wojnę z Rzymianami, a jej kontynuacji upatrują w późniejszej społeczności karaimów.

Świadomość czasu i nadchodzącego końca

Koncepcja czasu w teologii esseńskiej odgrywała wyjątkowo ważną rolę. Bezpośrednio związana była z wierzeniami eschatologicznymi tej społeczności. Jeden z zasadniczych w tym względzie dogmatów głosił, że świat końca starej ery zbliżał się do swego kresu, którego wyznacznikiem miało być przyjście mesjasza (a właściwie mesjaszów) i eschatologiczna wojna. Jak podają rękopisy qumrańskie, wojna synów światłości z synami ciemności, pobożnych z niegodziwymi. Albo inaczej: wybranych – zgodnie z esseńskimi dogmatami ekskluzywizmu i determinizmu – z tymi, których Bóg nie wybrał i przeznaczył na zatracenie. Wiele aspektów teologii esseńskiej pozostaje niejasnych, jednak te, które znalazły odzwierciedlenie w literaturze qumrańskiej, wyraźnie wskazują, że społeczność esseńska przygotowywała się do nadchodzących czasów ostatecznych. Do – jak to wielokrotnie wyrażone zostało w rękopisach – końca dni (albo też dni ostatecznych, hebr. *acharit hajjamim*). Niektóre rękopisy zdają się nawet wskazywać, że ów „koniec dni” już rozpoczął się, a wyrazem tego były prześladowania społeczności esseńskiej i jej przywódcy, opisywane w tekstach qumrańskich komentarzy oraz w hymnach znanych pod nazwą *Hodajot*, będących manifestem teologicznych poglądów esseńczyków. Ta świadomość rychłego kresu w sposób bardzo konkretny przekładała się na życie esseńczyków i przejawiała w skłonności do ascezy, ubóstwa, wstrzemięźliwości wobec dóbr i radości tego świata. Ma ona bardzo wyraźne odzwierciedlenie w literaturze esseńskiej znad Morza Martwego,

przejawiające się zwłaszcza w szczególnym zainteresowaniu rozpoznawaniem wydarzeń – znaków, zwiastujących eschatologiczne okresy oczekiwane w teologii wspólnoty.

W rękopisach qumrańskich *acharit hajjamim* jest przedstawiany jako czas próby i czas zbawienia¹. Czas próby to okres ciężkich doświadczeń i zwycięskiej duchowej próby społeczności wybranych. Odniesienia do tego okresu pojawiają się w wielu tekstach, m.in. *Hodajot*, *Peszerze do Księgi Habakuka*, *Peszerze do Księgi Psalmów*. W okresie tym, jak wynika z rękopisów, mieli przyjść mesjasze². Wtedy też, w okresie *acharit hajjamim*, miała nastąpić eschatologiczna wojna synów światłości z synami ciemności, opisana w qumrańskiej *Regule Wojny* (utworze dokładnie przedstawiającym przebieg mającej nastąpić walki). Po zwycięskiej wojnie Bóg miał ustanowić nową świątynię³.

Tajemna wiedza

Źródłem wiedzy eschatologicznej esseńczyków było przede wszystkim objawienie, jakiego miał dostąpić *More haCedeq* Nauczyciel Sprawiedliwości, założyciel wspólnoty i prorok⁴. Co do historycznej tożsamości tej postaci istnieje wiele kontrowersji, jednak

¹ Por. np.: 4Q177 (Midrasz dotyczący czasów ostatecznych) kol. IX 8-11: [...] *Do kiedyż*, [JHWH] *będziesz* [wiecznie o mnie] *zapominać?* [Do kiedyż będziesz skrywać *Twe oblicze* [przedemną? Do kiedyż będą składać [zmartwienia] w *mej duszy*, [rozpacz w swym sercu każdego dnia?] *Do kiedyż* [mój wróg] *będzie gó[r]ować nade mną?* (Ps 13, 2-3). *Wyjaśnienie słowa* [odnosi się do *oczyszczenia serca ludzi* [zgromadzenia ...] w *dniach ostatecznych*, gdyż [...] *aby wypróbować i oczyścić ich* [...] *przez ducha*, i *nieskazitelni i oczyszczeni* ...]; 4Q174 (Midrasz dotyczący czasów ostatecznych) kol. IV 1-4: *Jest to czas próby*, *który nad[chodzi na dom] Judy*, *by wyciępić* [w ogniu niegodziwych i zniszczyć wszystkich synów] *Beliala*. *Pozostanie reszta* [wybranych] *do [dzi]ału*, *którzy wypełniają całe Prawo*, [jak nakazał Bóg przez] *Mojżesza*. *To jest* [czas, o który] *m zostało napisane w Księdze Daniela*, *proroka*: [Niegodziwi] *czynią niegodziwie i nie pojmują* (Dn 12, 10), *zaś sprawiedliwi wyjaśniają*, *wybieleją i oczyszczą się*, *i lud znający Boga pozostanie silny*; 4Q171 (Peszer do Księgi Psalmów) kol. III 10-12: *Wyjaśnienie tego odnosi się do zgromadzenia ubogich*, [którzy posiadają] *w spadku cały [świ]at*. *Odziedziczą wysoką górę Izra[ela] i w] jego świętości będą się rozkoszować*. *A [ci, których] on [przek]lina będą wycięci*.

² Tak, między innymi, interpretowany jest fragment 4Q174 III, 10-13: [I m] *ówi ci JHWH*, *że wybuduje ci dom*. *Wyniosę twoje potomstwo po tobie i ustanowię twój królewski tron*, [na za]wsze. *Będę ojcem dla niego*, *a ono będzie dla mnie synem* (2 Sam 7, 13-14). *Odnosi się do odrośli Dawida*, *która nastanie wraz z Wyjaśniającym Prawo*, *który [stanie] na Syj[lonie] w] dniach ostatecznych*, *jak zostało napisane*: *Podniosę szalaz Dawida*, *który upadł* (Am 9, 11). *Odnosi się do szalaz Dawida*, *który upadł*, *który stanie*, *aby wybawić Izrael*; zob. też np. tekst 1Q28a (Reguła całego Zgromadzenia), gdzie mowa jest o posiadzeniu społeczności wybranych w dniach ostatecznych z udziałem mesjasza króla i mesjasza kapłana.

³ Por. 4Q174 (Midrasz dotyczący czasów ostatecznych) III 1-6: [I] *nieprzyjacił* [nie będzie go dręczyc] *więcej*, [ani] *syn bezprawia* [więcej] *gnębić go tak*, *jak na początku*, *od dnia*, w którym [ustanowiliem sędziów] *nad moim ludem Izraelem* (2 Sam 7, 10-11). *Odnosi się do domu*, *który [wzniesie sobie] w] dniach ostatecznych*, *jak zostało napisane w Księdze [Mojżesza: Świątynię] JHWH wzniosą twoje ręce*, *JHWH będzie królować na wieki wieków* (Wj 15, 17-18). *Odnosi się do świątyni*, *do której nie wejdzie* [nikt z nieobrzezonym sercem, ani z nieobrzezonym ciałem, Ammonita, Moabita, bękart, obcy, ani osiedleńca]. *Nigdy*, *gdyż moi święci są tam*. *Wieczna* [chwała] *będzie zawsze widziana nad nią*. *Obcy nie spustoszą jej więcej tak*, *jak spustoszyli na początku świątynię] Izraela za ich grzechy*.

⁴ Wyrazem tego jest kilka bezpośrednich wypowiedzi w tekstach qumrańskich, m.in. w *Peszerze do Księgi Habakuka* (1QpHab) VI, 14 – VII, 5: *I odpowiedział mi JHWH*: [Zapisz więc, wyk]uj *na*

najprawdopodobniej był on wysokim (jeśli nie najwyższym) kapłanem jerozolimskim, usuniętym z urzędu wskutek burzliwych wydarzeń połowy II wieku p.n.e. Wedle relacji tekstów qumrańskich, m.in. *Hodajot*, Bóg objawił mu tajemną wiedzę na temat przyszłości. Wiedza ta była pilnie strzeżona i dostępna tylko dla wybranych, to jest dla tych, którzy – z woli Bożej i na skutek Bożego wybrania – zostawali członkami społeczności. Innym źródłem wiedzy o Bożych planach była *Tora (Prawo)*, w której Bóg zawarł sekretne wiadomości, oraz pisma prorockie. Stąd, jedną z reguł esseńskich był nakaz, aby w każdej wspólnotie nieprzerwanie czytane i badane było Prawo⁵. By rozpoznać znaki czasu i móc przygotować się na przyjście mesjasza.

W tekstach qumrańskich widoczny jest wręcz kult wiedzy, rozumianej jako znajomość Bożych zamiarów i Bożych nakazów⁶. Głoszone są wezwania do jej poszukiwania. Wiedza jest drogą do zbliżenia do Boga i lepszego zrozumienia dzieła stworzenia i Bożych planów. To właśnie tak pojmowana wiedza decydowała o pozycji poszczególnych esseńczyków w hierarchii wspólnoty. Synonimem wiedzy jest mądrość, do której zdobywania również wzywają rękopisy qumrańskie. Dzięki wiedzy, opartej na objawieniu Nauczyciela Sprawiedliwości, i tajemnym przesłaniom odkrytym w *Torze* i pismach prorockich, społeczność esseńska mogła odczytywać znaki *acharit hajjamim*.

Znaki Czasu

Rolę znaków w literaturze qumrańskiej spełniały przede wszystkim wydarzenia zapowiedziane w Prawie i w pismach Proroków, odczytywane przez esseńczyków w ówczesnym kontekście społecznym i politycznym. Była to tajemna, poznana dzięki Bożemu objawieniu, wiedza esseńczyków. Zasadniczo cała qumrańska literatura egzegetyczna jest poświęcona utożsamianiu współczesnych wydarzeń z wypowiedziami prorockimi. Teksty *Pięcioksięgu*, *Proroków* i *Psalmsów* były interpretowane jako zapowiedź wydarzeń – znaków „końca dni” (ewentualnie zbliżania się okresu „końca dni”). Jako kwintesencja tego piśmiennictwa esseńczyków przytaczany jest często znany qumrański komentarz *Midrasz dotyczący czasów ostatecznych*⁷. Utwór ten (zachowany niestety tylko częściowo) składa się z różnych cytatów z ksiąg biblijnych (*Pięcioksięgu*, *Psalmsów* i *Proroków*) i odpowiednich ustępów egzegetycznych. Przytaczane fragmenty biblijne były odczytywane, w sposób dość swobodny, w odniesieniu

---

by można było szy[bko] ją przeczytać (Ha 2, 1-2). Wyjaśnienie tego [...] Bóg powiedział Habakukowi, aby spisał to, co ma spaść na ostatnie pokolenie, lecz końca okresu nie dał mu poznać. I jak mówi: aby można było szybko przeczytać ją, wyjaśnienie tego odnosi się do Nauczyciela Sprawiedliwości, któremu Bóg dał poznać wszystkie sekrety słów jego sług, proroków.

⁵ Por. tekst jednego z najważniejszych doktrynalnych utworów esseńskich Reguły Zrzeszenia 1QS VI 6-8: *Niech nie zabraknie w miejscu, w którym będzie dziesięciu, człowieka badającego Prawo w dzień i w nocy, nieustannie, aby jeden czynił doskonalszym drugiego. Społeczność winna czuwać razem trzecią część wszystkich nocy roku czytając Księgę i badając Prawo, i razem błogosławiąc*; i też 1QS VIII 11-12: *Zadna rzecz zakryta przed Izraelem, lecz odnaleziona przez człowieka badającego, nie powinna być skrywana przez niego przed nimi z obawy przed duchem odstępstwa.*

⁶ Por. np. 1QH^a (Hodajot) XIX 27-28: *Błogosławiony bądź, [Panie, g]dyż dałeś [twemu słudze] roztropność wiedzy, by zrozumiał twe cuda [i twe nie]zliczone [dzieła] poprzez obfitość twych łask.*

⁷ Tekst tego utworu zaświadczony został w rękopisach 4Q174, 4Q177, 4Q178, 4Q182. W przeszłości znany był pod nazwą *Florilegium* i *Catena*.

do społeczności esseńczyków i jej eschatologicznych wierzeń (cytaty z tego tekstu zamieszczone zostały w przypisach 1-3).

Podobne wywody pojawiają się w większości peszerów qumrańskich (komentarzy, w których tekst biblijny jest komentowany w sposób systematyczny, wiersz po wierszu). Wypowiedzi biblijne są w nich rozumiane jako aluzje do konkretnych współczesnych esseńczykom postaci i zdarzeń. Co znamienne przy tym, ówczesne postaci polityczne najczęściej nie są wskazywane z imienia, a jedynie poprzez nadane im przydomki (co najprawdopodobniej wynikało ze względów bezpieczeństwa). Jako przykłady takiej egzegezy, w której wypowiedzi proroków interpretowane są jako „znaki rozpoznawcze” zaplanowanych przez Boga wydarzeń, przede wszystkim tych właściwych dla okresu czasów ostatecznych, może służyć ustęp z Peszeru do *Księgi Psalmów* 4Q171 kol. IV, 7- 12:

Niegodziwy czyha na sprawiedliwego i chce [go zabić.]HWH nie pozostawi go w jego ręku i nie] pozwoli skazać go, gdy będzie sądzony. (Ps 37, 32-33) Wyjaśnienie tego odnosi się do Niegodziwego [Kap]łana, który czyha na [Nauczyciel]a Spr[awiedliwości i chce] uśmiercić go [z powodu ustaw]y i Prawa, które mu posłał. Lecz Bóg nie opu[ści go] i nie [pозwoli skazać go, gdy] będzie sądzony. [Bóg] odplaci m[u,] wydając go w ręce mocarz[y] narodów, aby wykonali na nim [wyrok. Złóż nadzieję w]HWH i straż jego drogi, a on wywyższy cię, byś odziedziczył ziemię. Zagładę niegodziwych zoba[czysz] (Ps 37, 34). Wyjaśnienie tego odnosi się do zgromadzenia ubogich, którzy zobaczą sąd nad niegodziwością i z Jego wybranym będą cieszyć się prawdziwym dziedzictwem.

W tekście znanym pod nazwą *Niektóre z nakazów Prawa* (4QMMT), który uważa się za autentyczny list społeczności esseńskiej do arcykapłana bądź któregoś z politycznych przywódców żydowskich okresu machabejsko-hasmonejskiego, znajdujemy wypowiedź, która dobrze oddaje znaczenie, jakie społeczność esseńska przypisywała „znakom” w tekstach biblijnych, por. 4QMMT C 94-103:

I napi[sano:] i stanie się to, kiedy [doświad]czysz [wszystkich] tych [rzeczy,] na końcu dni, błogosławieństwa [i] przekleństwa, [wtedy weźmiesz] to sobie do [serca] i [wró]ćisz do Niego całym swoim sercem [i całą] [swoją] duszą [na koniec]u [czasu] i [...] [Napisano w Księdze] Mojżesza i w [księgach] prorok[ów], że doświad[dczysz ...] [błogo]sławieństw[wa, które] nadeszły [...] w dniach Salomona, syna Dawida. I podobnie przekleństwa, [które] nadeszły od [dni Jer]oboama, syna Nabata, aż do uprowa[dze]nia Jerozolimy i Sedecjasza, króla Jud[y,] [których] przypro[wa]dzi do [...] Rozpoznajemy, że nadeszła część błogosławieństw i przekleństw, o których napisano w Ksi[ę]dze Mojżesza.

W niektórych tekstach qumrańskich w podobnym kontekście pojawia się enigmatyczny termin *raz nihje* – dosł. sekret stawania się, przekładany czasami jako tajemnica przyszłości⁸. Teksty w tym względzie przekazują uniwersalną maksymę, znaną również z *Nowego Testamentu*, by wiedzy o przyszłości szukać w przeszłości. Por. np.: 4Q417 fragm. I II, 18-19:

⁸ Termin ten występuje w dwóch qumrańskich kompozycjach, w *Księdze tajemnic* (1Q27, 4Q299, 4Q300, 4Q301) oraz w *Pouczeniach* (1Q26, 4Q415, 4Q417, 4Q417, 4Q418, 4Q418a, 4Q418b, 4Q418c, 4Q423).

Ty zaś, rozumny synu, patrz na sekret stawania się i poznawaj [dziedzic]two wszelkiej istoty, jej postępowanie i jej zapłatę [...].

4Q417 fragm. 2 I, 3-8:

[...] patrz [na sekret stawania się i dawne dzieła, dlaczego stało się i co się stało w nich ... dlaczego było i dlaczego stało się w nich ... za dnia i nocą roztrząsaj sekret st]awania się i nieustannie badaj. Wtedy poznasz prawdę i bezprawie, mądrość [...] na wszystkich ich drogach, z ich zapłatą, przez wszystkie okresy wieczności, i zapłatą wieczną. Wówczas poznasz (różnicę) pomiędzy [dobr]em, a [złem ...].

Czas podzielony na okresy

Esseńczycy wierzyli, że już w momencie stworzenia Bóg dokładnie zaplanował dzieje ludzkości i podzielił je na okresy. Jednocześnie przypisał do nich określone wydarzenia. Koncepcja ta, znana również spoza piśmiennictwa esseńskiego (przede wszystkim z Księgi jubileuszów⁹), znajduje wyraźne odzwierciedlenie w kilku tekstach qumrańskich. Jest widoczna między innymi w Peszerze dotyczącym okresów (4Q180-181), który jest komentarzem do wydarzeń zaplanowanych na poszczególne okresy. Por. 4Q180 fragm. 1, 1-4:

Wyjaśnienie odnośnie do okresów, które uczynił Bóg: okres, aby zakończyć [wszystko, co jest] i co będzie. Przed stworzeniem ich określił ich czynności [...] okres za okresem. I zostało to wryte na [niebiańskich] tablicach [dla ludzi, na wsz]ytkie okresy ich władzy.

W tekstach esseńskich o charakterze eschatologicznym stosowane jest kilka terminów oznaczających przedziały czasu związane z teologiczną wizją końca. Najważniejszym w tym względzie, ogólnym, nie sprecyzowanym pod względem długości, jest hebr. *qec* „okres” (termin mający również znaczenie „kres”, „koniec”). Jest to termin używany przede wszystkim w wypowiedziach o charakterze eschatologicznym i biblijnych retrospekcjach dotyczących Bożych planów dla stworzonego świata. Jest on charakterystyczny dla rękopisów qumrańskich. Bezpośrednio wiąże się on z koncepcją podziału dziejów na różne etapy. W rękopisach mowa jest o „okresach wieczności”. Termin ten najwyraźniej odnosił się również do przyszłego świata, stanowiącego część wyznaczonych przez Boga dziejów. „Okres gniewu”, występujący w Dokumencie Damasceńskim, to najprawdopodobniej czasy po upadku I świątyni, obejmujące również II wiek p.n.e., moment powstania społeczności esseńskiej¹⁰. Okres ten miał poprzedzać nadchodzące „czasy ostateczne”. Na oznaczenie przedziałów czasowych w piśmiennictwie esseńskim stosowane są nadto terminy *moed* „okres”

⁹ Księga ta – powstała najprawdopodobniej w II wieku p.n.e. – jest interpretowana jako wezwanie do wprowadzenia właściwego słonecznego kalendarza, objawionego przez Henocha. Miało to zapewnić właściwą rachubę czasu oraz w wymiarze teologicznym warunkowało nadejście mesjasza i zbawienia. Tekst ten przedstawia dzieje stworzenia w chronologii opartej na jubileuszach (okresy 49 lat). Tak przykładowo Abraham narodził się w 39 jubileuszu od stworzenia.

¹⁰ Por. CD-A kol. 1, 5-8: *W okresie gniewu, lat trzysta dziewięćdziesiąt od wydania ich w ręce Nabuchodonozora, króla babilońskiego, nawiedził ich i spowodował, że z Izraela i z Aarona wyrósł korzeń sadzonki, by objąć w posiadanie jego kraj, i by sycił się dobrami jego ziemi.* „Okres gniewu”, hebr. *qec*

(przede wszystkim jednak „okres świąteczny”), *et* „czas” oraz w mniejszym zakresie *tequfa* „pora”¹¹.

Przykłady zaświadczeń terminów oznaczających okresy: 1QHa (Hodajot) IX, 23-24:

Wszystko zostało wyrte przed tobą rylcem pamięci, na wszystkie nieskończone okresy (qec) i pory (tequfa), odpowiadające liczbie lat wieczności we wszystkich ich okresach (moed).

1QM (Reguła wojny) I, 8-9:

[Synowie Spra]wiedliwości rozświetlą wszystkie krańce świata, idąc i świecąc, aż przeminą wszystkie okresy (moed) ciemności. W okresie (moed) Bożym, Jego Wielka Wysokość będzie świecić przez wszystkie okresy (qec) [wieczności ...].

4Q268 (Dokument damasceński) fragm. 1, 5:

Czyż [nie] zostały postanowione okresy (qec) g[niewu dla ludu ...].

1QS (Reguła zrzeczenia) IV, 25 – 26:

W równych bowiem częściach ustanowił je (tj. duchy prawdy i bezprawia) Bóg, aż po wyznaczony koniec (qec) i powstanie nowego. Zna on zapłatę za ich czyny przez wszystkie okresy (qec) [wieczności].

4Q298 (Niektóre z nakazów Prawa) 14-17 II, 4-8:

Rozważ je wszystkie i proś Go, aby uczynił prawą twoją radę i oddal od siebie złą myśl i radę Beliala, abyś cieszył się na końcu czasu (et), stwierdzając, że te niektóre z naszych przykazań są słuszne, i by zostało ci poczytane za sprawiedliwość, gdy czynisz to, co jest prawe i dobre przed Nim, dla dobra twojego i Izraela.

Oczekiwane wydarzenia

W rękopisach pojawiają się aluzje mogące wskazywać, że niektóre spodziewane przez społeczność esseńską wydarzenia, znaki Okresu czasów ostatecznych, nie nadchodziły. Wyrazem tego jest ustęp w Peszerze do Księgi Habakuka (1QpHab) VII 5-14:

Gdyż będzie jeszcze wizja odnośnie do okresu, która mówi o końcu i nie kłamie (Ha 2, 3). Wyjaśnieniem tego jest, że przedłuży się czas ostateczny i przekroczy wszystko, co powiedzieli prorocy, gdyż sekrety Boże są cudowne. Chociaż się odwleka, czekaj na niego, gdyż z pewnością przyjdzie i nie spóźni się (Ha 2, 3). Wyjaśnienie tego odnosi się do ludzi prawdy, wypełniających Prawo, których ręce nie słabną w służbie prawdzie, gdy przeciwna się im czas ostateczny. Gdyż wszystkie okresy Boże przychodzą zgodnie z planem tak, jak je ustanowił dla n[ich] w sekretach swej mądrości.

haron, jest terminem bliskim brzmieniowo terminowi *qec aharon*, „ostatni okres”, znanemu z peszerzy i również najprawdopodobniej oznaczającemu czasu ostateczne.

¹¹ Na temat innych terminów oznaczających jednostki czasu w rękopisach qumrańskich i w Biblii zob. G. Brin, *The Concept of Time in the Bible and the Dead Sea Scrolls*, Leiden 2001.

Zdaje się wynikać stąd, że społeczność esseńska w okresie I wieku p.n.e. (kiedy to powstała większość tekstów definiowanych jako esseńskie) spodziewała się – po okresie prześladowań, przyjmowanych jako okres próby i oczyszczenia – gwałtownych wydarzeń zapowiadanych w jej eschatologicznym piśmiennictwie. Miało być to przyście mesjaszów (mesjasza przywódcy, potomka Dawida, i mesjasza kapłana, potomka Aarona). W tekstach zapowiadane też jest przyście innych Bożych wysłanników, archanioła Michała i Melchizedeka (teksty qumrańskie wydają się jednak w tym względzie niespójne). Ich pojawienie miało zwiastować zwycięską wojnę wybranych (synów światłości) z resztą Izraela i obcymi ludami (synami ciemności), prowadzoną z udziałem Boga i Beliala. W jej wyniku unicestwieni mieli zostać synowie ciemności i dział duchów Beliala. Kolejnym etapem miał być okres zbawienia. Wizję tego okresu przedstawia słynny qumrański midrasz „11QMelchizedek”, należący do gatunku komentarzy tematycznych. Mowa jest w nim o wystąpieniu Melchizedeka (wedle różnych interpretacji mesjasza, archanioła), który pojawi się pod koniec dziesiątego jubileuszu¹².

Jest to prawdopodobnie odniesienie do prorocтва Jeremiasza 29,10, mówiącego, że Bóg nawiedzi swój lud po siedemdziesięciu latach i uwolni go z niewoli. Wedle interpretacji w *Księdze Daniela* 9,24 (do przyścia pomazańca przywódcy będzie dziesięć tygodni) chodzi o okres dziesięciu jubileuszów, czyli 490 lat (przypuszczalnie licząc od zburzenia pierwszej świątyni i wygnania do niewoli babilońskiej, rozpoczynającego „okres gniewu” wymieniany w CD-A)¹³. Wtedy to najprawdopodobniej w Jerozolimie miała zostać wybudowana nowa świątynia (której różne wizje rysują qumrańskie teksty *Zwój świątyni* oraz *Nowa Jerozolima*). Rękopisy nie przedstawiają jednak jednoznacznego obrazu tego okresu. Z jednej strony niektóre z nich mówią o zmartwychwstaniu (cielesnym) zmarłych, tj. *Apokalipsa mesjańska* (4Q521)¹⁴ oraz *Pseudo-Ezechiel*¹⁵ (który jednak najprawdopodobniej nie jest

¹² Por. 11Q13 kol. 2, 6- 15: *Ogłosi im wolność, przepuszczając im [winy za] wszystkie ich przewinienia. Rzecz ta [zdarzy się] w pierwszym tygodniu jubileuszu, który następuje po dzie[więciu] jubileuszach. I D[zię]ń Poj[ed]nania j[es]t ko[ń]cem] dziesiątego [ju]bileuszu, w którym nastąpi odkupienie wszystkich synów [światłości,] ludz[i] d[zi]a[ł]u Mel[chi]zedeka. [I na wysokościach,] odnośnie do [nich,] zostanie ogłoszone, aby oddać im] ich [zapłatę]. Gdyż jest to czas upragnionego roku Melchizedeka, [radowania się na sądzie] świętych Bożych z panowania prawa, jak jest napisane o nim w Pieśniach Dawida, który powiedział: Bóg [sta]nął w zromadzeniu Bożym,] pośród bogów sądzi [Ps 82, 1]. I odnośnie do niego powiedział[iał]: Ponad [nią,] na wysokości powróć, Bóg będzie sądzić ludy. I jak po[w]iedział: Do kiedyż będzie[cie] sądzić niesprawiedliwie i oka[zywać] względy] niegodziw[oc]im? [Ps 82, 2]. Sela. Wyjaśnienie tego odnosi się do Beliala i duch[ów] jego działu, któ[rzy] zbuntowali się,] odwr[ca]jąc się od us[taw] Bożych, by [czynić zło.] Melchizedek dokona p[omsty] (na mocy) wy[r]ok[ów] Bożych w tym dniu i zostaną uwolnieni z r[ę]k] Beliala i z r[ę]k wszystkich d[ł]uchów jego działu. Na pomoc mu [stawią się] wszyscy bogowie [sprawiedliwości, o]n będzie im, [który stanie na czele] wszystkich synów Bożych i ob[ali] t[ę] radę.]*

¹³ Por. np. J. Finegan, *Handbook of Biblical Chronology*, Peabody 1998: 128-129.

¹⁴ Por. 4Q521 fragm. 2 kol. 2 + 4, 5-13: *Pan bowiem nawiedzi pobożnych, a sprawiedliwych zawoła po imieniu. Nad ubogimi uniesie się jego duch, wiarę przemieni w swoją siłę. Uczci pobożnych na tronie wiecznego królestwa. Rozwiąże związanych, otworzy oczy niewidomym, podniesie pochylonych. Na z[a]wsze przyłączy się [do tych, którzy u]fają. W swojej łaskawości od[płaci] im,] a owo[c] dobrego [czyn]u do nikogo nie dotrze z opóźnieniem. Zaszczyty jakich nie było uczyni Pan, jak zapo[w]iedział.] Uzdrowi*

kompozycją własną esseńczyków), podczas gdy inne jedynie o nowym królestwie Izraela (np. *Reguła wojny*). Mowa przy tym jest również o społeczności ludzi z aniołami. Odniesienia do tego okresu można znaleźć w wielu rękopisach qumrańskich. Pojawiają się one między innymi w tekście *Czas sprawiedliwości* (4Q215a), gdzie jest opisywany jako czas pokoju i sprawiedliwości, wolny od „bezprawia”.

Kalendarz

Esseńczycy stosowali kalendarz słoneczny w przeciwieństwie do innych grup w judaizmie okresu ostatnich wieków poprzedniej ery. Ich kalendarz liczył 364 dni i obejmował 52 tygodnie. Wskazuje się, że kalendarz ten – przypisywany Henochowi¹⁶ – miał przede wszystkim łączyć święta z określonymi porami roku oraz wprowadzał pełną liczbę tygodni (co było ważne ze względu na służbę kapłańską pełnioną przez poszczególne rody kapłańskie przez okres dokładnie tygodnia)¹⁷. Co interesujące, niedoskonałości kalendarza księżycowego, w którym święta są ruchome, esseńczycy przypisywali grzechowi, sprzeniewierzeniu Izraela. Jednak również kalendarz słoneczny liczący 364 dni nie odpowiadał naturalnemu roku astronomicznemu. Nie wiemy, czy esseńczycy w jakiś sposób synchronizowali ten kalendarz z rokiem astronomicznym, możliwe jednak, że nie i że efekt rozbieżności zaskoczył ich, przekładając się w jakichś sposób na ich świadomość teologiczną.

Kalendarz odgrywał kluczową rolę w teologii esseńczyków. Stosowanie kalendarza słonecznego – nadanego przez Boga – i prowadzenie właściwego dla niego pomiaru czasu uważali za niezbędny warunek wypełnienia Bożych planów. Zawarte w niektórych tekstach odniesienia co do trwania poszczególnych przedziałów czasowych, jak i ich granic, były użyteczne jedynie w przypadku stosowania prawidłowej rachuby

---

bowiem konających, wskrzesi zmarłych, ubogim ogłosi dobrą nowinę, [nędzarz]y nasy[ci,] wypędzonych sprowadzi, głodnych uczyni bogatymi.; fragm. 5 kol. 2 + 7, 5-8: [...] ci, którzy przeklinają. Bę[da] oni bowiem dla śmierci, [gdy] Wskrzesiciel [podniesi]e umarłych swego ludu. Będziemy składać dzięki i powiemy wam o spraw[ie]dliwych czynach Pana, który [...]syn[ów śmie]rci i otworzył [groby...]. Na temat znaczenia tego tekstu zob. E. Puech, *Qumran Cave 4, XVIII, Discoveries in the Judaean Desert XXV*, Oxford 1998, 1-38.

¹⁵ Por. 4Q385 fragm. 2, 2-9: [I powiedziałem: JHWH!] Widziałem wielu z Izraela, którzy kochali Twe imię i chodzili drogami [sprawiedliwości. T]o [zaś] kiedyż nastąpi i jak zostanie odpłaconą ich pobożność? I powiedział JHWH do mnie: Pokażę synom Izraela, aby poznali, że ja jestem JHWH. [Następnie powiedział]: Człowieku, prorokuj nad kośćmi i mów: Niech [się połącz]y kość z kością, staw [ze stawem.] I stało się ta[k.] Wówczas powiedział po raz drugi: Prorokuj, niech pokryją je ścięgna i niech powleką się skórą. [Niech pokryje je mięso.] Wówczas powi[edz]iał ponownie: Prorokuj na cztery strony nieba i niech wiatr [nieba] powieje [na nie i niech ożyją, i powstanie] lud wielki, i będzie błogosławić JHWH Zastępów, który dał mu życie. Na temat interpretacji 4Q385 zob. E. Puech, *La Croyance des Esséniens en la Vie Future: Immortalité, Réurrection, Vie éternelle?*, vol. 1-2, Paris 1993, 605-616; D. Dimant, *Qumran Cave 4, XXVI, Discoveries in the Judaean Desert XXX*, Oxford 2001, 17-51.

¹⁶ Załączkiem wiedzy astrologicznej esseńczyków była *Księga Henocha*, a dokładniej *Księga Astronomiczna*. *Księga Astronomiczna* wiąże kalendarz słoneczny z osobą Henocha, który podczas pobytu w niebie miał zapoznać się z ruchami ciała świecących (I Henoch 72-74). Kalendarz słoneczny z *Księgi Astronomicznej* liczył 360 dni (12 x 30) i był uzupełniany o cztery dodatkowe dni.

¹⁷ Szerzej na temat tego kalendarza zob. np. R. T. Beckwith, *Calendar, Chronology and Worship: Studies in Ancient Judaism and Early Christianity*, Leiden 2005; J.C. Vanderkam, *Calendars in the Dead Sea Scrolls*, London 1998.

czasu. Autorzy rękopisów qumrańskich zdawali się przyjmować, że kalendarz słoneczny jest koniecznym elementem dzieła stworzenia i procesu następowania zaplanowanych przez Boga okresów.

W qumrańskich tekstach kalendarzowych nie ma dokładnych wyliczeń dotyczących spodziewanych wydarzeń eschatologicznych. Jediną precyzyjną liczbą w tym względzie jest liczba 390 lat od zniszczenia I świątyni przez Nabuchodonozora we wzmiance na temat powstania społeczności esseńskiej w *Dokumencie Damasceńskim* (CD-A I, 5-8). Nie został odnaleziony żaden rękopis, który zaświadczałby istnienie esseńskiego kalendarza liczącego lata od stworzenia, jak najwyraźniej miało to miejsce w przypadku faryzeusz¹⁸. Wydaje się jednak, że esseńczycy prowadzili taką rachubę. Wskazują na to kalendarze zaświadczone w rękopisach 4Q319 4QZnaki (wykaz wart kapłańskich w cyklu sześciu jubileuszy, wyprowadzony najprawdopodobniej od dnia stworzenia ciał świecących w tygodniu stworzenia) oraz w 4Q320 4QDokument kalendarzowy A (wykaz terminów faz księżycy w kalendarzu księżycowym i słonecznym oraz wart kapłańskich; również w tym wypadku rachuba była wyprowadzana od tygodnia stworzenia; wedle tezy Sh. Talmona, wydawcy tego rękopisu, występuje w nim termin „u podwaliny stworzenia”, stanowiący bezpośrednie odniesienie do tygodnia stworzenia¹⁹).

Precyzyjnymi terminami stosowanymi w qumrańskich tekstach kalendarzowych na określenie czasu są „jubileusz”²⁰ (hebr. *jowel*, dosł. „róg barani” – termin pochodzi od dęcia w róg ogłaszającego nadejście roku jubileuszowego) i „tydzień” (hebr. *szawua*)²¹. Termin „jubileusz” obejmował okres 49 lat (siedem razy siedem tygodni lat)²². Stosowany jest m.in. w *Księdze jubileuszy*, przedstawiającej historię ludzkości i historię Izraelitów z *Księgi Rodzaju* i *Księgi Wyjścia*. W tekstach kalendarzowych występuje jednostka sześciu jubileuszy (294 lat), stosowana w zestawieniu wart kapłańskich w 4Q319. Termin „tydzień (lat)” oznaczał okres siedmiu lat. Był jednostką związana z rokiem szabatowym, wieńczącym okresy siedmiu lat (*szana szewi’it* „rok siódmy” albo *szemita* „rok odpuszczenia długów”). Termin „rok” jest stosowany w tekstach zasadniczo w znaczeniu roku słonecznego, ale również na oznaczenie roku

¹⁸ Problem rachuby czasu zajmuje bardzo doniosłe miejsce w piśmiennictwie rabinicznym. Jak przyjmuje się, najstarszym świadectwem osiągnięć w tym względzie jest *Seder Olam Rabba*, tekst przypisywany rabbiemu Jose Ben Chalafta (II wiek n.e.), choć niewątpliwie pochodzący w swojej ostatecznej formie z późniejszego okresu. W tekście tym chronologia biblijna biorąca początek od dnia stworzenia świata (dokładnie ciał świecących w czwartym dniu tygodnia stworzenia) doprowadzona jest do czasów Powstania Bar Kochby. Uczni rabiniczni starali się stworzyć system kalkulacji czasu, w którym opisane w Biblii wydarzenia były dokładnie określone w czasie. Przykładowo, I świątynia powstała w roku 2928 od stworzenia, istniała 410 lat i została zburzona w 3338 roku. Wydaje się, że system ten mógł mieć swe początki jeszcze w okresie esseńskim. Por. J. Finegan, *Handbook of Biblical Chronology*: 108-110.

¹⁹ Fragment ten, 1 kol. I, 3, jest jednak uszkodzony i rekonstrukcja nie jest oczywista. Por. Sh. Talmon, *Calendrical Documents and Mishmarot*, w: S. Talmon, J. Ben-Dov, U. Glessmer, *Qumran Cave 4, XVI, Discoveries in the Judean Desert XXI*, Oxford 2001, 42-43.

²⁰ Innym terminem stosowanym na oznaczenie roku jubileuszowego w literaturze esseńskiej jest „szabat szabatów”, por. 1QM (*Regula Wojny*) 7, 14; CD (*Dokument Damasceński*) 16, 4.

²¹ Por. Kpł 25.

²² Najprawdopodobniej rokiem jubileuszowym był rok pięćdziesiąty, nie czterdziesty dziewiąty. Istnieje jednak w tym względzie kontrowersja.

księżycowego. „Miesiąc” (*jerach, chodesz*) obejmował 29 lub 30 dni w kalendarzu księżycowym oraz 30 lub 31 w kalendarzu słonecznym.

Konkluzja

Koncepcja czasu esseńczyków, zaświadczona w rękopisach z Qumran, jest oparta na deterministycznym poglądzie, że Bóg w chwili stworzenia dokładnie wyznaczył dzieje świata i człowieka. Podzielił je na okresy, ściśle określił ich początek i koniec. W koncepcji tej czas jest niejako miarą ciągu wydarzeń rozgrywających się na przestrzeni wieczność (albo okresów wieczności). Bóg również stworzył system rachuby czasu w formie słonecznego kalendarza. Stosowanie tego kalendarza było warunkiem właściwego rozpoznania Bożych planów, wyznaczonych okresów dziejów i przygotowania się do nich. Stanowiło również podstawę właściwej służby Bogu, której istotnym elementem było obchodzenie świąt w wyznaczonych przez Boga porach roku (o czym decydował ów nadany przez Boga słoneczny kalendarz).

Wspólnota esseńska działająca w okresie od II wieku p.n.e. do I wieku n.e., pozostająca w separacji od oficjalnego kultu w świątyni jerozolimskiej, doświadczająca prześladowań ze strony władców hasmonejskich, wierzyła, że żyje na progu „dni ostatecznych”, ostatniego etapu w dziejach ludzkości, okresu nadchodzącej eschatologicznej wojny, której zwieńczeniem miał być nowy świat. Rękopisy nie przedstawiają jednoznacznego obrazu tego nowego świata, powstałego po eschatologicznej wojnie. Miał być to oczywiście świat ludzi zbawionych, wybranych przez Boga już w chwili stworzenia. Najprawdopodobniej z udziałem zmarłych wstąpił. Świat, w którym ludzie żyją obok aniołów. Miejszem oddawania czci Bogu miała być nowa świątynia i nowa Jerozolima. Wiara ta była oparta na prorockim objawieniu jej przywódcy i założyciela, zwanego Nauczycielem Sprawiedliwości. Czytając teksty esseńskie odnosi się wrażenie, że zapowiadane eschatologiczne wydarzenia były spodziewane w bardzo niedalekiej przyszłości. Niektórzy badacze przypuszczają – na podstawie tekstu Melchizedeka, że esseńczycy oczekiwali ich dziesięć jubileuszy lat od upadku I świątyni (587/6 p.n.e. – 490). Jeśli ta teza jest słuszna, to wyjaśniałaby wzmianki w rękopisach świadczące o nie spełnianiu się tego oczekiwania i opóźnieniu nadejścia eschatologicznych wydarzeń. Esseńczycy niecierpliwie wyczekujący *acharit hajjamim* wyglądali oznak tego okresu, które miały potwierdzić ich przyjście. Stąd z wielką pieczołowitością studiowali i poddawali egzegezie Prawo i pisma Proroków, także Psalmy – czuwali, by rozpoznać znaki czasu, by być gotowym na przyjście mesjaszów i eschatologiczną wojnę.

Recognize the signs: the Essenes' conception of time**A b s t r a c t**

The conception of time played a very important role in the theology of the Essenes. The Essenes were convinced they were living on the threshold of the end of this world and they were preparing for the outbreak of eschatological war and the coming of Messiahs. They believed that God had revealed to their leader, the Teacher of Righteousness, his secret plans concerning the future of this world. With this in mind, they were studying Biblical texts and watching political events, in order to recognize the signs of the coming end. In their understanding, God had divided time into periods and determined its beginning and its end. He had also created a system of calculating time in the form of the solar calendar. Its use was necessary to properly recognize the plans of God, to worship him and to celebrate the holidays.